

Onderzoek naar verlieservaringen onder jongvolwassenen

In de huidige studie is onderzoek gedaan naar de relatie tussen de intentionele bias en het zelfconcept en emotionele eenzaamheid bij jongvolwassenen die een scheiding van hun ouders of het overlijden van een ouder hebben meegemaakt

Opleiding:	Master Klinische Psychologie
Opleidingsonderdeel:	Master Thesis KGP
Auteur:	Janida I. Krol (0333328)
Supervisor:	Dr. Henk A.W. Schut
Inleverdatum:	04-07-2012

Noot: Dit onderzoek is uitgevoerd samen met Myrthe H.A. Vehmeijer, tevens masterstudent Klinische Psychologie.

Abstract

This study originally focuses on the psychological consequences of people who experienced a loss during adolescence. Central in present study is the relation between having an intentional bias and a number of dependent factors among young adults (between the ages 18-34) who have experienced a loss. Two types of loss were considered, namely a divorce between the parents or the death of a parent. With respect to the age and education, we examined a possible connection between having an intentional bias and a negative self-concept and emotional loneliness. The intentional bias was assessed by a self made questionnaire, self-concept by the Dutch Rosenberg Self-Esteem Scale (Rosenberg, 1979) and emotional loneliness by the Dutch Loneliness Scale (De Jong Gierveld & Kamphuis , 1985; De Jong Gierveld & Van Tilburg 1999). A total of 197 young adults participated in this study, of which 75 experienced a divorce of parents, 51 parental loss and 71 people with intact families (the control group). The results of this study, compared to the control group, indicate that there is a relation between having an intentional bias and the two psychological factors a negative self-concept and emotional loneliness. However there was no difference in results between people with divorced parents or people who have lost a parent by death.

Inhoudsopgave

	Pagina
Inleiding	4
Methode	8
Resultaten	12
Discussie	15
Literatuur	19
Bijlage 1: Informatieformulier	22
Bijlage 2: Instemmingsverklaring	23
Bijlage 3: Vragenlijst	24

Verlieservaringen bij jong adolescenten

De afgelopen twintig jaar is veel onderzoek gedaan naar verschillende verlieservaringen, waaronder ouderlijke scheiding en het overlijden van een dierbare. Beide verlieservaringen zijn verantwoordelijk voor een significante verandering in levenswijze en behoren tot de meest stressvolle levensgebeurtenissen (Marwit & Carusa, 1998). Zowel bij mensen met gescheiden ouders als met een overleden ouder kan er gesproken worden van een verlieservaring met daarbij behorende rouwgevoelens (Marwit & Carusa, 1998). Uit voorafgaand onderzoek is gebleken dat bij deze groepen sprake is van verminderde ouderlijke steun, financiële achteruitgang en grotere kans op angst en stemmingsstoornissen (Corak, 2001; Marwit & Carusa, 1998; Maier, & Lachman, 2000; Tweed, Schoenbach, George, & Blazer, 1989). Er lijken echter ook verschillen te zijn tussen deze groepen. Uit onderzoek is gebleken dat mensen met gescheiden ouders op de lange termijn meer kans hebben op fysieke gezondheidsklachten, waarschijnlijk door het ontwikkelen van slecht gezondheidsgedrag, door neurobiologische veranderingen en verhoogde stress (Luecken, 2008; Schwartz, Friedman, Tucker, Tomlinson-Keasey, Wingard, & Criqui, 1995; Tyrka, Wier, Price, Ross, Anderson, Wilkinson, & Carpenter, 2008). Ook blijkt dat mensen met gescheiden ouders minder trouwen, eerder zelf gaan scheiden, meer middelen gebruiken, minder goed contact hebben met de ouders, een lagere eigenwaarde hebben, educatief slechter presteren en een verminderd welzijn hebben in vergelijking met mensen met een overleden ouder (Corak, 2001; Maier & Lachman, 2000).

De lagere eigenwaarde van mensen met gescheiden ouders kan verklaard worden door de 'World theory'. Volgens deze theorie lijkt een lagere zelfwaardering samen te hangen met stressvolle gebeurtenissen. De 'World theory' van Janoff-Bulman (1992) stelt dat het meemaken van verlieservaringen, alsook andere typen van stressvolle levensgebeurtenissen, een impact heeft op mensen en hun basisassumpties over zichzelf en de wereld. De assumpties die mensen over de wereld hebben is een factor die van invloed is op de manier waarop mensen omgaan met stressvolle gebeurtenissen (Boelen, Kip, Voorluis, & van den Bout, 2004). Janoff-Bulman (1992) refereert naar drie wereldassumpties. Mensen geloven dat zij persoonlijk niet kwetsbaar zijn voor negatieve gebeurtenissen, dat de wereld betekenisvol en rechtvaardig is en dat zijzelf waardige, goede mensen zijn (Currier, Holland & Neimeyer, 2009). Distress doet zich voor omdat traumatische gebeurtenissen deze assumpties aanvallen (Foster, Sloto, & Ruby, 2006). Deze hypothese is ook in lijn met één van de kenmerken die centraal staan in de Rational emotive behavior therapy van Ellis (1994), dat de menselijke neiging om irrationeel te denken toeneemt na een stressvolle levensgebeurtenis (Boelen et al., 2004). Foster en collega's (2006) hebben consistent met de 'World theory' gevonden dat de groep mensen bij wie de positieve wereldassumpties inconsistent zijn met hun ervaringen,

meer negatieve gevoelens rapporteerden als afgenomen zelfwaardering. Bij de groep waarbij de wereldassumpties in overeenstemming zijn met hun ervaringen, bestonden sterkere opvattingen dat meritocratie (i.e. dat mensen krijgen wat zij verdienen) bestaat, wat toegenomen zelfwaardering voorspelde.

Zelfwaardering is het evaluatieve aspect van het zelfconcept (Van Baarsen, 2002). Emoties hebben invloed op ons denken, waardoor stresservaringen een negatief effect kunnen hebben op het zelfconcept. Het zelfconcept is een begrip voor hoe iemand zichzelf ziet. Het zelfconcept oefent vervolgens weer invloed uit op de gedragsregulatie (Markus & Wurf, 1987). De mate van het ervaren van negatieve gevoelens lijkt samen te hangen met de interpretatie van de gebeurtenis.

Veel menselijk gedrag wordt geleid door een “intentionele bias”, een impliciete bias waarbij acties bestempeld worden als intentioneel (Rosset, 2008). Deze intentionele bias speelt een rol in de activatie van de pijnbeleving. Als een persoon pijn wordt aangedaan door iemand anders, kan de pijnervaring verschillen als deze met of zonder een bewuste intentie is aangedaan. Wanneer iemand doelbewust op je teen stapt, lijkt dit meer pijn te doen dan wanneer dit per ongeluk gebeurt. Gray en Wegner (2008) hebben hier onderzoek naar gedaan aan de hand van intentionele en niet intentionele elektrische schokken. Proefpersonen moesten als testleiders vanuit een andere ruimte een schok toedienen bij mede proefpersonen wanneer deze een fout maakten bij een test. Echter, de schokken werden zo gemanipuleerd dat ze soms wel gegeven werden, terwijl dat niet de bedoeling was van de testleider. Soms werd dus bewust een schok toegediend, de intentionele schok, en soms werd deze onbewust toegediend, de niet intentionele schok. Het blijkt dat wanneer er sprake is van een intentionele schok, dit meer pijn deed dan wanneer er sprake was van een niet intentionele schok (Gray & Wegner, 2008). Pijn lijkt samen te hangen met de mate waarin iemand zich afgewezen voelt door de ander (Eisenberger, Lieberman, & Williams, 2003).

Onderzoekshypothese

Als pijn die iemand bewust wordt aangedaan meer pijn doet dan pijn die ‘per ongeluk’ veroorzaakt wordt, roept dit de vraag op hoe het zit bij verlieservaringen. Zowel het meemaken van een ouderlijke scheiding als het overlijden van een ouder zijn pijnlijke verlieservaringen. Mogelijk dat het gevoel bewust verlaten te zijn het pijngevoel versterkt en heeft dit negatieve consequenties als een verminderd zelfconcept ten gevolge. Bijvoorbeeld bij mensen die een ouderlijke scheiding hebben meegemaakt zou het gevoel kunnen ontstaan dat een ouder bewust de keuze heeft gemaakt om het gezin te verlaten vanwege een nieuwe relatie. De theorie ondersteunt de gedachte dat een intentionele keuze meer pijn doet dan een niet-intentionele keuze (Eisenberger, 2003; Gray & Wegner, 2008;). Hetzelfde valt in te denken bij het overlijden van een ouder. Het verlies kan ervaren worden als een intentionele

actie. Een moeder die bijvoorbeeld overlijdt aan longkanker terwijl ze jarenlang een pakje sigaretten per dag rookte. Dit roept wellicht meer negatieve gevoelens op dan wanneer een ouder overlijdt aan een oorzaak waar de persoon geen invloed op heeft gehad.

Er is hedendaags nog weinig bekend over de rol van de intentionele bias bij verlieservaringen. In het huidige onderzoek wordt onderzocht of er een samenhang is tussen het hebben van een intentionele bias en een negatief zelfconcept bij mensen die een verlieservaring hebben meegemaakt in vergelijking met de controlegroep. De eerste onderzoekshypothese in de huidige studie zal zijn: “Het type verlieservaring en de intentionele bias staan in relatie met het zelfconcept”.

Het concept emotionele eenzaamheid

Eenzaamheid wordt gekarakteriseerd door gevoelens van psychische pijn en isolatie. Twee componenten van eenzaamheid kunnen onderscheiden worden. Weiss (1973) differentieerde emotionele eenzaamheid, gekenmerkt door de afwezigheid van een intieme relatie (zoals partner, beste vriend of ouder) en sociale eenzaamheid, gekenmerkt door de afwezigheid van een breder sociaal netwerk (zussen, broers, vrienden of burens). Emotionele eenzaamheid treedt op, bijvoorbeeld, wanneer een echtelijke relatie verbroken wordt door scheiding of overlijden van partner en wordt gekarakteriseerd door intense gevoelens van leegheid, verlatenheid en verlorenheid (de Jong Gierveld & Tilburg, 2010). Weiss stelt dat er zes basale intermenselijke behoeften zijn die binnen relaties in meer of mindere mate worden vervuld: emotionele gehechtheid (attachment), ingebed zijn in een sociaal netwerk (social integration), bevestigd worden door anderen (reassurance of worth) het hebben van een betrouwbare band (reliable alliance), advies, informatie en bescherming krijgen (guidance), en de behoefte te kunnen zorgen voor iemand (opportunity for nurturance) (Weiss, 1989). Wanneer deze behoeften niet vervuld worden leidt dit tot verminderd welzijn (Gardner, Pickett, Jefferis, & Knowles, 2005).

De eenzaamheid ervaren door rouwende mensen wordt geïnterpreteerd als een incongruentie in relaties. Er bestaat discrepantie tussen de relaties die men heeft en de relatie die men zou willen. Rouwende mensen met meer sociale steun en een hogere zelfwaardering hebben meer gewenste condities voor verandering. Om deze reden wordt van hen verwacht dat zij zich minder eenzaam voelen na het verlies van een partner dan diegenen met minder steun of een lagere zelfwaardering (van Baarsen, 2002). Bij jong adolescenten wordt eenzaamheid gekarakteriseerd door hoge niveaus van angst, boosheid, negatieve stemming, angst voor negatieve evaluatie, lage niveaus van optimisme, sociale vaardigheden, sociale steun, positieve stemming, emotionele stabiliteit, bewustheid, aangenaamheid, verlegenheid, en sociabiliteit (Cacioppo, Ernst, Burlison, Berntson, Nouriani, & Spiegel, 2006).

De theorie van relationele eenzaamheid is een specifieke theorie over verlies en

herstel dat zich focust op de psychologische en relationele mechanismen die ten grondslag liggen aan het aanpassingsproces. Volgens Weiss (1973) kunnen gevoelens van eenzaamheid resulteren in een tekort aan één of meer relationele functies, zoals hechting, sociale integratie, en bevestiging van anderen. Bij eenzaamheid door emotionele isolatie, wordt de eenzaamheid veroorzaakt door de afwezigheid van een betrouwbare hechtingsfiguur. Verlies van een hechtingsfiguur kan leiden tot identificatieproblemen (Weiss, 1989). Een essentieel proces in de aanpassing van een verlies is ontwikkeling van een nieuw zelfconcept (Bogaerts, Vanheule, & Desmet, 2006). Weiss (1973) veronderstelde dat verlies van een hechtingsfiguur alleen gecompenseerd kan worden met een andere emotionele en intieme binding, bijvoorbeeld een partner. Andere steunende vriendschappen kunnen niet compenseren voor het verlies. Weiss (1973, 1989) veronderstelde een duidelijke link tussen eenzaamheid en hechting. De afwezigheid van een hechtingsfiguur kan leiden tot scheidingsangst en gevoelens van pijn (Bogaerts et al., 2006). Weiss (1973) relationele theorie van eenzaamheid stelt dat de eenzaamheid door emotionele isolatie optreedt in de afwezigheid van een intieme emotionele hechting (Gardner et al., 2005). Bij jong adolescenten vormen de ouders belangrijke hechtingsfiguren. Verlieservaringen hebben een enorme impact op de betrokkenen en zorgt voor psychische pijn en kan leiden tot emotionele eenzaamheid (van Baarsen, 2002). Verder lijkt de soort hechtingsstijl ook van invloed te zijn op emotionele eenzaamheid. Uit onderzoek is gebleken dat hoge niveaus van angstige hechting en het overlijden van een partner zijn gerelateerd aan hogere niveaus van emotionele eenzaamheid (van der Houwen, 2009).

Onderzoekshypothese

Er bestaat nog vrij weinig literatuur over het concept emotionele eenzaamheid, waardoor kennis over predictoren van emotionele eenzaamheid schaars zijn (van der Houwen, 2009). Het doel van het huidig onderzoek is verbreding van kennis over emotionele eenzaamheid. De focus ligt hierbij op de intentionele bias. Verwacht wordt dat verlieservaringen bijdragen aan het ervaren van meer negatieve emoties waardoor hogere niveaus van intentionaliteit worden ervaren in vergelijking met mensen die geen verlieservaring hebben meegemaakt. Psychische pijn staat in relatie kunnen staan met hogere niveaus van emotionele eenzaamheid (Baarsen, 2002). Gebaseerd op theorie en onderzoek is de volgende hypothese opgesteld: “Het type verlieservaring en de intentionele bias staan in relatie met emotionele eenzaamheid”.

Methode

Procedure

Participanten zijn geworven in de maanden december 2011 en januari 2012 op doordeweekse dagen aan meerdere faculteiten van de Universiteit Utrecht, Hogeschool Utrecht, de Technische Universiteit Eindhoven en in de trein. Het ging om treintrajecten vanuit Utrecht Centraal richting Eindhoven, Den Haag en Rotterdam. In aansluitende coupés werden jongvolwassenen benaderd. Van te voren is er toestemming gevraagd aan de conducteurs behorende bij de treintrajecten. Twee conducteurs wilden niet dat het onderzoek zou plaatsvinden, omdat ze verwachtten dat het te belastend zou zijn voor de reizigers. Wanneer er werd toegestemd, werden de ingevulde vragenlijsten na tien tot vijftien minuten weer opgehaald. Ook via sociale mediabronnen als Twitter, Hyves en Facebook zijn mensen benaderd door middel van een oproep om deel te nemen aan onderzoek. De participanten konden dan de vragenlijst per e-mail toegestuurd krijgen. Er is gekozen voor deze manier van werven om een zo gevarieerd mogelijke onderzoekspopulatie te verkrijgen.

In zowel de mondelinge als de virtuele benadering werden potentiële participanten van te voren gemeld dat het ging om een onderzoek in de context van de Universiteit Utrecht naar verlieservaringen bij mensen met een overleden ouder of mensen met gescheiden ouders. Daarnaast werd vermeld dat de gegevens vertrouwelijk behandeld zouden worden en dat deelname maximaal vijftien minuten in beslag zou nemen (zie Bijlage 1). Meer informatie over het onderzoek stond op het toestemmingsformulier waar participanten ook hun handtekening op konden zetten. Via dit toestemmingsformulier werden de participanten ook ingelicht dat de vragen persoonlijk en confronterend konden worden ervaren en dat ze vrij waren om op elk moment te stoppen met de vragenlijst zonder dat daar een reden voor opgegeven hoefde te worden (zie Bijlage 2). De participanten werd achteraf gevraagd of er zich bijzonderheden hadden voorgedaan tijdens het invullen van de vragenlijsten. Tot slot werd hun verzocht het onderzoek niet met anderen te bespreken. De participanten kregen willekeurig een participantennummer om de anonimiteit te garanderen.

Participanten

In totaal hebben 203 participanten hun medewerking verleend aan het onderzoek. Inclusiecriteria waren jongvolwassenen tussen de 18 en 34 jaar die de dood van een ouder of scheiding van ouders hebben meegemaakt. Zes participanten zijn van het onderzoek uitgesloten om verschillende redenen: drie van hen hadden niet alle onderdelen van de vragenlijst ingevuld. Eén persoon had niet het verlies van een ouder maar van een andere dierbare meegemaakt. Tot slot werden twee van de participanten uitgesloten omdat de

vragenlijst niet conform de instructies was ingevuld. De uiteindelijke groep respondenten bestond uit 197 jongvolwassenen waarvan 64% vrouw en 36% man.

Tabel 1

Gemiddelde leeftijd, sekse en opleiding voor de drie Verlieservaringsgroepen

	<i>Ouders gescheiden</i>	<i>Ouder Overleden</i>	<i>Controlegroep¹</i>
<i>N</i>	75 (38.1 %)	51 (25.9%)	71 (36.0%)
<i>M (Sd) Leeftijd²</i>	1.81 (.91)	2.51 (1.05)	1.39 (.69)
<i>N Man</i>	30 (40.0%)	15 (29.4%)	26 (36.6%)
<i>N Vrouw</i>	45 (60.0%)	36 (70.6%)	45 (63.4%)
<i>N MBO</i>	13 (17.3%)	11 (21.6%)	3 (4.2%)
<i>N HBO</i>	12 (16.0%)	13 (25.5%)	6 (8.5%)
<i>N WO</i>	50 (66.7%)	27 (52.9%)	62 (87.3%)

Design

Het onderzoek heeft een 2 x 3 ANCOVA design. Met twee niveaus van de Intentionele bias (laag en hoog) en Verlieservaringsgroep met drie niveaus (conditie 1; 'Overleden ouder', conditie 2; 'Ouders gescheiden' en de controlegroep; 'Ouders samen'). Participanten werden, afhankelijk van hun verlieservaring, ingedeeld in één van de drie condities. De vergelijkingsgroep 'Ouders samen' vormde de controlegroep.

Demografische gegevens

Aan het begin van de lijst werden participanten gevraagd naar hun demografische gegevens zoals: leeftijd, geslacht, woonplaats, woonsituatie, opleidingsniveau, ouderlijke gezinsomstandigheden en burgerlijke staat (zie Bijlage 3). De mensen die een verlieservaring hadden meegemaakt kregen extra vragen wat betreft deze verlieservaring. Er werd gevraagd hoe lang geleden de verlieservaring betrof, wat op dat moment de leeftijd was van de persoon in kwestie, in welke mate de verlieservaring onverwacht was en in welke mate de persoon zich boos, bedroefd, blij of bang voelde ten opzichte van de verlieservaring. Vervolgens werd onderscheid gemaakt tussen de twee verlieservaringen. Mensen met een overleden ouder werden gevraagd naar: de doodsoorzaak, het afscheid, de betrokkenheid bij uitvaart, de band met de overledene en de overgebleven ouder en of de overleden ouder er voor gekozen had om weg te gaan. Mensen met gescheiden ouders werden gevraagd naar: het scheidingsverloop, het gevoel te moeten kiezen tussen de ouders destijds, in welke mate dit

¹ De controlegroep heeft geen verlieservaring meegemaakt. Het ouderlijk gezin is intact.

² De leeftijd is opgedeeld in 4 leeftijdscategorieën. 1= 18-21 jaar, 2= 22-25 jaar, 3= 26-29 jaar, 4= 30-34 jaar

gevoel nu nog aanwezig is en hen werd gevraagd naar de band met beide ouders en de band met de eventuele nieuwe partners. Tot slot werd bij de groep met gescheiden ouders ook gevraagd of de ouder er voor gekozen had om weg te gaan en of de participant zich in de steek gelaten voelde.

Intentionele bias

De lijst vervolgde met tien items om de intentionele bias te meten. De intentionele bias kan gedefinieerd worden als de neiging van mensen om gedrag van anderen als intentioneel te zien (Bègue, Bushman, Giancola, Subra & Rosset, 2010). De intentionele bias is gemeten met een zelfontwikkelde vragenlijst. Rosset (2008) heeft een vergelijkbare vragenlijst ontwikkeld, waar de volgende items uit zijn overgenomen en vertaald van Engels naar Nederlands, namelijk: (4) 'Als iemand geen fooi achterlaat, dan is dat omdat hij of zij geen extra geld wilt uitgeven.' (7) 'Als een vriend langs loopt zonder gedag te zeggen, dan ga ik ervan uit dat hij me niet heeft gezien.' en (8) 'Je moet controleren of je genoeg geld terug krijgt uit de winkel, want mensen zijn vaak niet eerlijk'. Deze vragenlijst bestaat uit tien zinnen waarbij de intenties ambigu waren: de acties konden zowel per ongeluk of intentioneel zijn uitgevoerd (bijvoorbeeld: "Sterfte door ziekte wordt veroorzaakt door de leefstijl van mensen"). De respondent kon op een vijfpunts Likertschaal aangeven of het een intentionele of een niet-intentionele actie betrof door een kruis te zetten in het rondje bij de bijbehorende antwoordoptie variërend van "sterk mee oneens" tot "sterk mee eens". Bij de statistische analyse is naar voren gekomen dat de intentionele bias vragenlijst onvoldoende betrouwbaar is met een hoogst haalbare Cronbach's alpha van .49 met vijf items, waaronder: "Bij conflicten is er altijd iemand die erop aanstuurt". Doordat dit construct verweven is met alle onderzoeksvragen is ervoor gekozen deze schaal niettemin mee te nemen in de analyses. De factor intentionele bias is in de analyses opgedeeld in laag (n = 92) en hoog (n = 105) aan de hand van het gemiddelde als cutt-of score (laag: 1.40 tot 2.57, hoog: 2.58 tot 4.20).

Zelfconcept

Zelfconcept kan gedefinieerd worden als een globale evaluatie van het zelf in (negatief of positief) affectieve termen (Rosenberg, 1979). Dit construct is gemeten met de Dutch Rosenberg Self-Esteem Scale (Rosenberg, 1979). De RSES is een meetsysteem dat aan de hand van tien items de globale eigenwaarde meet. De RSES bevat vijf positief geformuleerde en vijf negatief geformuleerde items, waarvan de items 2, 5, 6, 8 and 9 omgepoold zijn. Items zijn beoordeeld op grond van sterk oneens (1) tot sterk mee eens (5). De scores kunnen variëren van 10 (lage zelfwaardering) tot 40 (hoge mate van zelfwaardering). Voor de Nederlandse vertaling van de RSES hebben drie vertalers (bilinguale en native sprekers) onafhankelijk van elkaar de tien items van de originele taal (Engels) naar de Nederlandse taal

vertaald, de vertalingen met elkaar vergeleken en bediscussieerd voordat een andere partij (bilinguale en native Engelse spreker) deze Nederlandse versie terug vertaalde naar het Engels ter controle. Voorbeelden van items uit de test zijn: “Ik kan de dingen net zo goed als de meeste andere mensen”, “Soms voel ik mij beslist nutteloos” en “Over het geheel genomen ben ik tevreden over mezelf”.

De RSES heeft een hoge betrouwbaarheid met een Cronbach's alpha van .92 (Rosenberg, 1979). In het huidig onderzoek is eveneens een hoge betrouwbaarheid gevonden, namelijk een Cronbach's alpha van .90.

Vijf items van de RSES meten zelfcompetentie, de instrumentele waarde van het zelfconcept, en de overige vijf items meten zelfachting, de intrinsieke waarde. Concluderend kan gesteld worden dat de Nederlandstalige RSES een bruikbaar meetinstrument is van het construct zelfconcept

Emotionele eenzaamheid

Emotionele eenzaamheid is gemeten met de Dutch Loneliness Scale (De Jong Gierveld & Kamphuis, 1985; De Jong Gierveld & Van Tilburg 1999). De Dutch Loneliness Scale bestaat uit elf items en kan als een unidimensionele eenzaamheidsschaal worden toegepast. Echter, de items zijn ontwikkeld met Weiss's (1973) differentiatie tussen sociale en emotionele eenzaamheid in gedachten. Emotionele eenzaamheid verwijst naar het gevoel geen betrouwbare hechtingen met anderen te hebben en sociale eenzaamheid beschrijft eenzaamheid die wordt ervaren door een gebrek aan sociale integratie. In de onderzoeksvraag staat de emotionele eenzaamheid centraal, waardoor alleen deze subschaal opgenomen is in het huidig onderzoek. De subschaal emotionele eenzaamheid is opgebouwd uit zes items, waaronder “Vaak voel ik mij in de steek gelaten” en “Ik mis mensen om mij heen”. De scores kunnen variëren in de range van 10 (niet emotioneel eenzaam) tot 50 (hoge emotionele eenzaamheid).

De Jong-Gierveld en van Tilburg (1987) toonden aan dat de psychometrische kwaliteiten van de subschaal emotionele eenzaamheid voldoende zijn met een betrouwbaarheid van .84. Dit hangt nauw samen met de Cronbach's alpha van .86, gevonden in het huidig onderzoek.

Resultaten

Covariaten

Voorafgaand aan de analyses is getoetst of er tussen de drie Verliesgroepen en tussen de twee Intentionele biasgroepen verschillen zijn in Leeftijd, Opleidingsniveau en Sekse. Uit Chi-kwadraat toetsen bleken wel verschillen in leeftijd te zijn tussen de Verlieservaringsgroepen, $\chi^2 = 39.03$; $p < .001$, maar niet tussen de Intentionele biasgroepen, $Z = .85$; $p = n.s.$

Verschillen in Opleiding zijn eveneens tussen de Verlieservaringsgroepen gevonden, $\chi^2 = 17.79$; $p < .001$, maar niet tussen de Intentionele biasgroepen, $Z = .70$; $p = n.s.$ Als laatste is voor Sekse getoetst. Uit de analyse is gebleken dat de verdeling tussen mannen en vrouwen niet verschillen tussen de Verlieservaringsgroepen en ook niet tussen de Intentionele biasgroepen. In onderstaande analyses zijn Leeftijd en Opleiding opgenomen als covariaten om te controleren voor het effect op de afhankelijke variabelen.

Zelfconcept

De covariaten blijken geen effect te hebben op het Zelfconcept; Opleiding $F < 1$, en Leeftijd, $F(1,189) = 1.83$; $p = n.s.$, en zijn daarom weggelaten uit de analyses van Zelfconcept. Er is een 2 (Intentionele bias: laag vs. hoog) x 3 (Verlieservaring: geen vs. Ouders gescheiden vs. Ouder overleden) ANOVA uitgevoerd om verschillen in zelfconcept te toetsen. Zie Tabel 2a voor de gemiddelde scores en bijbehorende standaarddeviaties. Variantieanalyse toont een hoofdeffect aan van Intentionele bias op het Zelfconcept; $F(1,191) = 23.70$; $p < .001$, $\eta^2 = .11$. In lijn met de verwachting hebben mensen met een hoge Intentionele bias ook een negatiever Zelfconcept. Verder is er een hoofdeffect van Verlieservaring op het Zelfconcept, $F(2,191) = 5.23$; $p = .006$, $\eta^2 = .05$. Dit effect is volgens verwachting. Er is geen interactieeffect tussen de Verliesgroepen en Intentionele biasgroepen, $F < 1$.

Tabel 2

Gemiddelden scores op Zelfconcept, opgedeeld voor de drie Verlieservaringsgroepen en de twee Intentionele biasgroepen.

		<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Verlieservaring	Controlegroep	3.99	.64
	Ouders gescheiden	3.67	.83
	Ouder overleden	3.60	.80
Intentionele bias	Laag	4.03	.70
	Hoog	3.53	.77

Post-hoc toetsen (Tukey HSD) tonen dat de controlegroep en groep Ouders gescheiden significant van elkaar verschillen; $p < .05$. Ook verschillen de controlegroep en groep Ouder overleden significant van elkaar; $p < .05$. Er is geen significant verschil tussen de twee Verlieservaringsgroepen Ouders gescheiden en Ouder overleden; $p = n.s.$ Mensen die een verlieservaring hebben meegemaakt scoren lager op Zelfconcept dan mensen uit de controlegroep.

Emotionele Eenzaamheid

Er is getoetst voor het effect van de covariaten op Emotionele eenzaamheid. Er is geen effect van Opleiding gevonden, $F < 1$, maar wel voor Leeftijd, $F(1,189) = 12,47$; $p < .01$. Leeftijd verschilt significant tussen de controlegroep ($M = 1.39$; $SD = .79$) en de groep Ouders gescheiden ($M = 1.81$; $SD = .91$), $t(144) = 3.15$; $p < .01$. Ook verschillen de controlegroep en de groep Overleden ouder significant van elkaar ($M = 2.51$; $SD = 1.05$), $t(80) = 6.65$; $p < .001$. Leeftijd verschilt eveneens tussen de Verlieservaringsgroepen Ouders gescheiden en Ouder overleden, $t(97) = 3.86$; $p < .001$.

Vervolgens is een 2 (Intentionele bias: laag vs. hoog) x 3 (Verlieservaring: geen vs. Ouders gescheiden vs. Ouder overleden) ANCOVA uitgevoerd om verschillen in Emotionele eenzaamheid te toetsen. Hierbij is gecontroleerd voor de covariaat Leeftijd. Zie Tabel 3 voor de gemiddelde scores en bijbehorende standaarddeviaties. Er blijkt een significant hoofdeffect van Intentionele bias op Emotionele eenzaamheid te zijn, $F(1,189) = 43.41$, $p < .01$, $\eta^2 = .19$. In overeenstemming met de verwachting scoort de hoge Intentionele biasgroep ook hoger op Emotionele eenzaamheid. Tevens blijkt er een hoofdeffect van Verlieservaring op Emotionele eenzaamheid, $F(2,194) = 5.11$, $p < .05$, $\eta^2 = .04$. Er is geen interactieeffect tussen de Verlieservaringsgroepen en Intentionele biasgroepen, $F < 1$.

Tabel 3

Gemiddelden scores op Emotionele eenzaamheid, opgedeeld voor de drie Verlieservaringsgroepen en de twee Intentionele biasgroepen.

		<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Verlieservaring	Controlegroep	1.94	.88
	Gescheiden	2.41	.95
	Overleden	2.30	.93
Intentionele bias	Laag	1.81	.74
	Hoog	2.56	.96

Uit onafhankelijk T-toetsen is gebleken dat de controlegroep significant lager scoort op Emotionele eenzaamheid ($M = 1.94$; $SD = .88$) dan de twee Verlieservaringsgroepen Ouders gescheiden ($M = 2.41$; $SD = .95$), $t(144) = 3.10$; $p < .01$, en Ouder Overleden ($M = 2.30$; $SD = .93$), $t(120) = 2.20$; $p < .05$. Emotionele eenzaamheid verschilt niet significant tussen de Verlieservaringsgroepen Ouders gescheiden en Ouder overleden, $F < 1$.

Discussie

De algemene vraag die centraal staat binnen deze studie is of de intentionele bias effect heeft op het zelfconcept, emotionele eenzaamheid en onveilige hechting. Er is gekeken hoe jongvolwassenen met of zonder verlieservaring hierop van elkaar verschillen. Het doel van de huidige studie is inzicht te verkrijgen in de verschillen tussen de verlieservaringsgroepen, mensen met gescheiden ouders of een overleden ouder, om meer helderheid te verkrijgen over psychologische factoren die mogelijk een rol spelen bij rouw.

Intentionele bias

Het theoretische kader dat in de inleiding geschetst is, suggereert dat veel menselijk gedrag wordt geleid door een impliciete intentionele bias (Rosset, 2008). Gedacht wordt dat de intentionele bias een rol speelt in activatie van de pijnbeleving, doordat bewust aangedaan leed meer pijn doet dan niet- doelbewuste acties (Gray & Wegner, 2008). Deze theorie wordt ondersteund door de resultaten uit huidig onderzoek. Mensen met een hoge intentionele bias hebben een negatiever zelfconcept en ervaren meer emotionele eenzaamheid in vergelijking met mensen met een lage bias. Het negatief zelfconcept bij mensen met een hoge intentionele bias heeft mogelijk te maken met de affectieve en cognitieve verwerking van negatieve gebeurtenissen, wat kan leiden tot een negatieve psychologische staat (Craeynest, 2010; Ryan en Kuczkowski, 1994). Door het meemaken van een verlieservaring is mogelijk aan de verwachting op de basisbehoeftes veiligheid, zekerheid, orde en stabiliteit niet voldaan wat zou kunnen leiden tot stress en activatie van negatieve interpretaties van gebeurtenissen. Het gevoel niets te kunnen doen tegen de bedreiging lijkt de emotionele eenzaamheid uit te lokken. Emotionele eenzaamheid wordt gekarakteriseerd door intense gevoelens van leegheid, verlatenheid en verlorenheid (Gierveld & Tilburg, 2010).

Verlieservaring

Zoals verwacht blijkt er onder de verlieservaringsgroepen in vergelijking met de controlegroep eveneens sprake te zijn van een negatiever zelfconcept en emotionele eenzaamheid. Echter tegen de verwachting in verschillen de twee verliesgroepen ouders gescheiden en ouder overleden niet van elkaar. Voorspeld werd dat bij een scheidingservaring meer negatieve emoties opgeroepen zouden worden doordat een scheiding een intentionele keuze is. Dit in tegenstelling tot de groep overleden ouder, waarbij het sterven niet een intentionele keuze geweest is.

Dat er geen verschil is in intentionele bias tussen mensen met gescheiden ouders of met een overleden ouder zou kunnen betekenen dat zich bij beide groepen eenzelfde

onderliggend mechanisme van rouw afspeelt. In beide verlieservaringssituaties zijn mogelijk de assumpties van het leven in een rechtvaardige wereld aangetast. Dit is in lijn met de 'World theory' van Janoff-Bulman (1992) die stelt dat stressvolle levensgebeurtenissen een impact kunnen hebben op mensen hun basisassumpties over zichzelf en de wereld. Het veranderde wereldbeeld kan hebben geleid tot een verminderd zelfconcept en emotionele eenzaamheid. Dit komt overeen met de theorie beschreven in de inleiding dat de groep mensen bij wie de positieve wereldassumpties inconsistent zijn met hun ervaringen, meer negatieve gevoelens rapporteren als verminderde zelfwaardering. Bij de groep waarbij de wereldassumpties in overeenstemming zijn met hun ervaringen, bestaan sterkere opvattingen dat meritocratie bestaat. Dit voorspelt toegenomen zelfwaardering (Foster, Ruby, & Sloto, 2006). Een verklaring voor eenzelfde onderliggend mechanisme kan mogelijk gevonden worden in experimenteel onderzoek naar de aandachtsbias bij angststoornissen en depressie. Emotie speelt hierin een grote rol. Emotie is de reactie van een organisme op een positieve of negatieve gebeurtenis en gaat gepaard met allerlei processen, waaronder het richten van de aandacht (Hempenius, 2008). Bij angststoornissen is aangetoond dat er een aandachtsbias bestaat waarbij dreiging herhaald wordt waargenomen terwijl initieel niet de tijd wordt genomen dreiging te relativeren of te ontkrachten op basis van verdere verwerking (Derryberry & Reed, 2001). De aandacht wordt selectief gefaciliteerd in een vroeg begin van bedreiging. De aandachtsbias bij angstige mensen, beïnvloedt de cognitieve en emotionele processen gerelateerd aan angst. Volgens Hempenius (2008) blijkt dat gevonden aandachtsbiasen niet worden veroorzaakt door gefaciliteerde detectie van affectieve stimuli, maar door moeite met het wegrichten van de aandacht van affectieve stimuli. Dit geeft bewijs voor de emotionaliteitshypothese, die stelt dat mensen hun aandacht specifiek op emotionele stimuli richten en niet alleen op dreigende stimuli. Uit depressie onderzoek komt naar voren dat wanneer depressie-relevante woorden worden gebruikt de aandachtsbias blijkt te differentiëren tussen mensen met en zonder depressie (Mc Cabe & Gottlib, 1995). Niet-depressieve personen worden gekenmerkt door een bias voor positieve informatie (self-positivity bias) (Mc Cabe & Toman, 2000). Een additioneel mechanisme zou zijn dat wanneer de aandacht is gevangen door depressogene thema's, de aandacht gericht wordt op negatieve informatie en minder op positieve informatie. Alsmede wordt dubbelzinnige informatie vaak als negatief geïnterpreteerd (Hempenius, 2008). Dit bemoeilijkt het hervatten van het cognitieve proces door moeite met het herrichten van de aandacht (Koster, de Raedt, Goeleven, Franck, & Crombez, 2005). De cognitieve benadering stelt dat er een interactie is tussen emoties en bepaalde cognitieve processen zoals, waar we onze aandacht naar richten, onze herinneringen, en op welke manier we zaken interpreteren (Hempenius, 2008). Wellicht kan dit in het geval van rouw verklaren dat er sprake is van een aandachtsverschuiving waarbij bedreigende en emotionele informatie voorrang krijgt en dubbelzinnige situaties

eerder als intentioneel dan als niet doelbewust geïnterpreteerd worden. Blijkbaar bepaalt niet het soort verlieservaring en de intentionaliteit die daarbij ervaren wordt of er zich een intentionele bias ontwikkelt, maar het meemaken van een stressvolle gebeurtenis als indicator voor een additioneel mechanisme waarbij situaties als intentioneel aangedaan ervaren worden. Beide verlieservaringen worden benaderd als algemene stressvolle gebeurtenissen. Meer helderheid over stress scheidt het transactiemodel: niet de gebeurtenis zelf zorgt voor stress, maar hoe de persoon in kwestie de situatie als stressvol interpreteert. Onder vergelijkbare omstandigheden kunnen mensen dus verschillend reageren. Om deze verschillen in reacties te kunnen begrijpen, is het van belang emotionele en cognitieve processen te bestuderen die ontstaan tussen een bepaalde gebeurtenis en de reactie op deze gebeurtenis. Het cognitief emotionele stress coping model van Lazarus (1984) geeft inzicht in de manier waarop mensen omgaan met stressvolle situaties. Een negatieve inschatting van een stressvolle gebeurtenis kan leiden tot cognitieve, emotionele en gedragsmatige problemen. Stress lijkt voor te komen wanneer iemand een situatie als oncontroleerbaar of bedreigend ervaart (Larsen & Buss, 2008).

Mogelijk dat problemen bij verwerking van een verlieservaring de overeenkomst hebben dat de situatie als oncontroleerbaar en bedreigend wordt ervaren. In toekomstig onderzoek zal nader onderzoek gedaan moeten worden naar aandachtsbiasen en zelfcontrole bij mensen die een verlieservaring hebben meegemaakt.

Limitaties

Het huidige onderzoek kent een aantal tekortkomingen, waaronder de tamelijk onbetrouwbaar gebleken vragenlijst om de intentionele bias te meten. Aangezien de vragenlijst een dermate grote rol speelde in het onderzoek, is er toch voor gekozen om de uitkomsten te gebruiken. De onbetrouwbaarheid van de intentionele bias vragenlijst kan gezorgd hebben voor vertekende resultaten. Voor vervolgonderzoek is het van belang een betrouwbare vragenlijst te ontwikkelen, voordat er uitspraken kunnen worden gedaan over de rol van intentionele bias bij mensen met een verlieservaring.

Een andere beperking is dat de onderzoekspopulatie bestaande uit jongvolwassenen niet representatief is voor de rest van de bevolking. De verlieservaring heeft relatief kort geleden plaatsgevonden waardoor bijbehorende emoties misschien minder goed verwerkt zijn. Bovendien is het mogelijk dat een overgroot deel van de deelnemers aan het onderzoek de fase adolescentie nog niet achter zich gelaten heeft. Adolescentie bestaat uit drie fases: vroege adolescentie (10 tot 14 jaar), midden adolescentie (15 tot 17 jaar) en late adolescentie (18 tot 22 jaar), waarbij sommige mensen langer in de laatste fase blijven hangen (Stroebe et al., 2007). In deze studie bestond de onderzoekspopulatie uit 18 tot 34 jarigen. Thema's die een grote rol spelen onder adolescenten kunnen met name nog steeds dominant aanwezig zijn

onder de groepen die vielen onder de eerste twee leeftijdscategorieën 18-21 jaar (47,2 %) en 22-25 jaar (30,5%). Het thema identiteitsvorming kan van invloed zijn op het zelfconcept, omdat het zelfbeeld van jongvolwassenen mogelijk nog in ontwikkeling is. Vervolgonderzoek naar verschillende leeftijdsgroepen bij rouwverwerking is nodig om algemene uitspraken te doen. Ondanks dat de studie niet representatief is voor de gehele Nederlandse bevolking, scheidt het onderzoek wel een beeld van deze leeftijdsgroep bij rouwverwerking.

Deze studie is een momentopname, waardoor het niet mogelijk is om informatie te verkrijgen over het proces bij een verliesverwerking. De tijdsduur sinds de verlieservaring zou een indicator kunnen zijn in onderzoek naar de stabiliteit van de intentionele bias. Mogelijk hebben positieve ervaringen invloed op het zelfconcept en emotionele eenzaamheid. Bij positieve ervaringen valt te denken aan trouwen of het zelf krijgen van kinderen.

In het huidig onderzoek is een poging gedaan om problemen die in verband staan met een verlieservaring te doorgronden. Deze studie heeft ondanks de beperkingen laten zien dat het hebben van een intentionele bias in verband staat met het zelfconcept en emotionele eenzaamheid. Verder is gebleken dat, ondanks het verschil van verlieservaring, er overeenkomsten te vinden zijn tussen jongvolwassenen met gescheiden ouders en jongvolwassenen met een overleden ouder. Deze bevindingen hebben licht geworpen op aspecten die mogelijk meer aandacht verdienen bij jongvolwassenen die te maken hebben met een verlieservaring. Ook bieden de uitkomsten een richting voor vervolgonderzoek naar verschillende soorten verlieservaringen om zo meer te weten te komen over een mogelijk onderliggend mechanisme bij rouwproblematiek.

Literatuur

- Amato, P.R. & Boer, D.D., de. (2001). The transmission of marital instability across generations: relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and Family*, 63, 1038 – 1051.
- Baarsen, B. van. (2002). Theories on coping with loss: the impact of social support and self-esteem on adjustment to emotional and social loneliness following a partner's death in later life. *Journal of Gerontology: Social Science*, 57B, 33 – 42.
- Bègue, L., Bushman, B.J., Giancola, P.R., Subra, B., & Rosset, E. (2010). “There is no such thing as an accident,” especially when people are drunk. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36, 1301 – 1304.
- Bogaerts, S., Vanheule, S., & Desmet, M. (2006). Feelings of Subjective Emotional Loneliness: An Exploration of Attachment. *Social behavior and Personality*, 34, 797 - 812.
- Boelen, P.A., Kip, H.J., Voorsluijs, J.J., Bout, J. van den. (2004). Irrational beliefs and basic assumptions in bereaved university students: A comparison study. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapie*, 22, 111 – 127.
- Bout, J. van den., Boelen, P.A., & Keijser, J. De. (1998). *Behandelingsstrategieën bij gecompliceerde rouw en verliesverwerking*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Cacioppo, J.T., Hawkey, LC, Ernst, JM, Burleson, M., Berntson, GG, Nouriani, B., & Spiegel, D. (2006). Loneliness within a nomological net: An evolutionary perspective. *Journal of Research in Personality*, 40, 1054 - 1085.
- Collins, N.L., & Read, S.J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644 – 663.
- Corak, M. (2001). The long-term consequences of parental loss on adolescents. *Journal of Labor Economics*, 19, 682 – 715.
- Currier, J.M., Holland, J.M., & Neimeyer, R.A. (2006). Sense-making, grief and the experience of violent loss: Toward a mediational model. *Death studies*, 30, 403 – 428.
- Derryberry, D., & Reed, M. A. (2001). Attentional control, trait anxiety, and the regulation of irrelevant response information. Manuscript submitted for publication.
- Eisenberger, N.I., Lieberman, M.D., & Williams, K.D. (2003). Does rejection hurt? An MRI study of social exclusion. *Science* 302, 290 – 292.
- Foster, M.D., Sloto, L., & Ruby, R. (2006). Responding to discrimination as a function of meritocracy beliefs and personal experiences: testing the model of shattered assumptions. *Group Processes & Inter Group Relations*, 9, 401 – 411.
- Gardner, W.L., Pickett, C.L., Jefferies, V., & Knowles, M. (2005). On the outside looking in: loneliness and social monitoring. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1549 – 1560.

- Gray, K., & Wegner, D.M. (2008). The sting of intentional pain. *Association of Psychological Science, 19*.
- Hempenius, R.J.W., (2008). Selectieve aandacht voor affectieve stimuli: de invloed van automatische en strategische processen op de dot-probe taak. *Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Master of Science*.
- Houwen, H.K., van der. (2009). The Psychological Aftermath of Bereavement: Risk Factors, Mediating Processes, and Intervention. *Research Institute for Psychology & Health, an Institute accredited by the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences*.
- Jong Gierveld, J., de. & Kamphuis, F.H. (1985). The development of a Rasch-type loneliness-scale. *Applied Psychological Measurement, 9*, 289 – 299.
- Jong Gierveld, J. de., Tilburg, T. van. (2010). The De Jong Gierveld short scales for emotional and social loneliness: tested on data from seven countries in the UN generations and gender surveys. *European Journal of Ageing, 7*, 121-130.
- Knack, J.M. (2006). Re-experiencing social versus physical pain and its influence on self-regulatory reserve. *Een nader onderzoek naar de invloed van sociale pijn op gerapporteerde pijn, mogelijkheid tot zelfregulatie, en verschillen in reacties*. Arlington: The university of Texas, Master of Science in Psychology.
- Koster, E. H. W., De Raedt, R., Goeleven, E., Franck, E., & Crombez, G. (2005). Mood-congruent attentional bias in dysphoria: Maintained attention to and impaired disengagement from negative information. *Cognition and Emotion, 5*, 446–455.
- Larsen, R.J., & Buss, D.M. (2008). *Personality Psychology*. New York: McGraw-Hill
- Lazarus, R.S., & Folkman S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Luecken, L.J., Kraft, A., & Hagan, M.J. (2009). Negative relationships in the family-of-origin predict attenuated cortisol in emergin adults. *Hormones and Behavior, 55*, 412 – 417.
- Maier, E.H., & Lachman, M.E. (2000). Consequences of early parental loss and seperation for health and well-being in midlife. *International Journal of Behavioral Development, 24*, 183 – 191.
- Markus, H., & Wurf, E. (1987). The Dynamic Self-Concept: A Social Psychological Perspective. *Annual Review of Psychology, 38*, 299 - 337.
- Marwit, S.J. & Carusa, S.S. (1998). Communicated support following loss: examining the experience of parental death and parental divorce in adolescence. *Death studies, 22*, 237 – 255.
- McCabe, S. B., & Toman P. E. Stimulus exposure duration in a deployment-of-attention task: Effects on Dysphoric, Recently Dysphoric, and Nondysphoric Individuals. *Cognition and Emotion, 14*, 125-142.
- McLeod, J.D. (1991). Childhood parental loss and adult depression. *Journal of Health and Social Behavior, 32*, 205 – 220.

- Miller, R.S., Perlman, D., & Brehm, S.S. (2007). *Intimate relationships*. New York: McCraw-Hill.
- Rosset, E. (2008). It's no accident: our bias of intentional explanations. *Cognition*, *108*, 771 - 780.
- Stroebe, M.S., Hansson, R.O., Stroebe W., & Schut, H. (2007). *Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care*. Washington: American Psychological Association.
- Tweed, J.L., Schoenbach, V.J., George L.K., & Blazer D.G. (1989). The effects of childhood parental death and divorce on six-month history of anxiety disorders. *The British Journal of Psychiatry*, *154*, 823 – 828.
- Tyrka, A.R., Wier, L., Price, L.H., Ross, N., Anderson, G.M., Wilkinson, C.W., & Carpenter, L.L. (2008). Childhood parental loss and adult hypothalamic-pituitary-adrenal function. *Society of Biological Psychiatry*, *63*, 1147 – 1154.
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Weiss, R. S. (1989). Reflections on the present state of loneliness research. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness: Theory, research and applications*, 51-56. Newbury Park, California: Sage Publications

Bijlage 1

Beste deelnemer,

Respondentnummer:.....

Bedankt dat je de tijd wilt nemen om deze vragenlijst in te vullen. In dit onderzoek zijn wij geïnteresseerd in verlieservaringen en het effect daarvan op het leven. Deze vragenlijst wordt afgenomen in het kader van ons masteronderzoek.

Vul alsjeblieft voor alle onderdelen van de vragenlijst in wat op jou van toepassing is. Probeer niet te lang na te denken over vragen, maar ga op jouw eerste ingeving af. Enkele vragen kunnen als persoonlijk en confronterend ervaren worden. Desondanks stellen wij het zeer op prijs als je de lijst volledig invult. Echter, wanneer je de vragenlijst niet verder in wilt vullen, om wat voor reden dan ook, ben je hier vrij in. Wij willen graag benadrukken dat jouw gegevens in het grootste vertrouwen en anoniem behandeld zullen worden. Het invullen van de vragenlijst zal ongeveer 10 minuten in beslag nemen.

Nogmaals bedankt voor jouw deelname,

Myrthe Vehmeijer (e-mailadres: onderzoeknaarverlieservaring@gmail.com)

Janida Krol (e-mailadres: onderzoeknaarverlieservaring@gmail.com)

Supervisor: dr. H. Schut (e-mailadres: onderzoeknaarverlieservaring@gmail.com)

NB: bij vragen en/of opmerkingen naar aanleiding van het invullen van de vragenlijst, staat het je vrij contact met ons op te nemen.

Bijlage 2**Instemmingsverklaring****Respondentnummer.....**

Hierbij verklaar ik dat ik kennis heb genomen van de bedoelingen en voorwaarden van het onderzoek en dat ik instem met deelname aan het onderzoek. Ik ben ervan op de hoogte dat ik op ieder moment, zonder opgaaf van reden, mijn deelname kan beëindigen.

.....

(datum)

.....

(handtekening respondent)

Deel A: Demografische gegevens

Vul alsjeblieft hieronder jouw gegevens in.

1. Wat is jouw leeftijd? jaar
2. **Omcirkel jouw geslacht:** Man / Vrouw
3. **Opleidingsniveau:** MBO/HBO/WO
Anders, namelijk.....
4. **Momenteel ben ik:** Werkende/Student/Werkende student/Niet werkend en geen student
5. **Omcirkel wat voor jou van toepassing is wat betreft jouw woonsituatie:**
Eigen woning/Studentenhuis/Samenwonend met partner/Samenwonend met familie
Anders, namelijk.....
6. **Omcirkel wat voor jou van toepassing is wat betreft jouw relationele status:**
Vrijgezel/In een relatie/Samenwonend met partner/Getrouwd
7. **Wat is jouw gezinssituatie? Omcirkel de letter die op jou van toepassing is:**
A. Mijn ouders leven samen B. Mijn ouders zijn gescheiden C. Mijn ouder is overleden
Als antwoord A op jou van toepassing is dan kun je doorgaan naar onderdeel E.

Deel B: Informatie met betrekking tot de verlieservaring

Als je bij de vorige vraag hebt aangegeven dat jouw ouders zijn gescheiden of één van jouw ouders is overleden (antwoord B of C), dan wordt er in dit onderzoek gesproken over een verlieservaring. De volgende vragen zullen gaan over jouw verlieservaring.

1. Hoe lang is het geleden dat je deze verlieservaring hebt meegemaakt?.....
2. Welke leeftijd had je ten tijde van de verlieservaring?
3. **Was deze verlieservaring onverwacht?**
Maak alsjeblieft gebruik van de volgende schaal bij het beantwoorden van deze vraag door een kruis te zetten in het vakje wat op jou van toepassing is.

Helemaal niet					Heel erg
☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. **In hoeverre ervaar je in verband met de verlieservaring de volgende emoties?**

	Helemaal niet				Heel erg
Boos:	☐	☐	☐	☐	☐
Bedroefd:	☐	☐	☐	☐	☐
Bang:	☐	☐	☐	☐	☐
Blij:	☐	☐	☐	☐	☐

Onderdeel C: Overleden ouder:

De volgende vragen zijn voor jou bedoeld als jouw ouder is overleden. Zijn jouw ouders gescheiden, dan kun je doorgaan naar onderdeel D.

1. Wie is er overleden?

Vader/moeder

Anders, namelijk.....

2. Kun je aangeven wat de doodsoorzaak is van jouw overleden ouder?.....**3. Heb je afscheid kunnen nemen van jouw ouder?**

Ja/Nee

Anders, namelijk.....

4. Was je betrokken bij de uitvaart?

Ja/Nee

5. Hoe was de band met jouw overleden ouder?

Heel slecht

Heel goed

6. Hoe is momenteel jouw band met de overgebleven ouder?

Heel slecht

Heel goed

7. Bij de laatste 2 vragen van dit onderdeel gaat het erom of jij het gevoel hebt dat je ouder schuld draagt aan het overlijden. Denk bijvoorbeeld aan een ouder die altijd een pakje sigaretten per dag rookte en overleden is aan longkanker. Of misschien is er geen directe overlijdensoorzaak te vinden, maar voel(de) je je toch in de steek gelaten door je overleden ouder.

7a. Mijn vader/moeder heeft er voor gekozen om weg te gaan.

Helemaal niet

Heel erg

Kun je jouw antwoord kort toelichten?

.....

7b. Ik neem het mijn vader/moeder kwalijk dat hij/zij mij in de steek gelaten heeft.

Helemaal niet

Heel erg

Kun je jouw antwoord kort toelichten?

.....

Onderdeel D: Gescheiden ouders

De volgende vragen zijn voor jou bedoeld als jouw ouders zijn gescheiden. Is jouw ouder overleden, dan kan je doorgaan naar onderdeel E.

1. Hoe is de scheiding tussen jouw ouders naar jouw mening verlopen?

Heel slecht					Heel goed
☐	☐	☐	☐	☐	☐

2. Had je tijdens de scheiding het gevoel dat je moest kiezen tussen je ouders?

Helemaal niet				Heel erg
☐	☐	☐	☐	☐

3. Heb je momenteel het gevoel dat je moet kiezen tussen je ouders?

Helemaal niet				Heel erg
☐	☐	☐	☐	☐

4a. Zijn jouw ouders gescheiden toen je nog thuis woonde?

Ja/Nee

Indien ja, bij wie ben je gaan wonen?

Vader/moeder

Anders, namelijk.....

4b. Indien je bij één ouder woonde, heb je contact behouden met de andere ouder?

Ja/Nee

5. Hoe is momenteel de band met jouw vader?

Heel slecht				Heel goed
☐	☐	☐	☐	☐

6. Hoe is momenteel de band met je moeder?

Heel slecht				Heel goed
☐	☐	☐	☐	☐

7. Hebben jouw ouders momenteel contact met elkaar?

Ja/Nee

Indien je ja geantwoord hebt, hoe is momenteel het contact tussen jouw ouders?

Heel slecht				Heel goed
☐	☐	☐	☐	☐

8. Heeft jouw moeder een nieuwe relatie?

Ja/Nee

Indien jouw moeder een nieuwe relatie heeft, hoe is momenteel jouw band met de nieuwe partner?

Heel slecht				Heel goed
☐	☐	☐	☐	☐

9. Heeft jouw vader een nieuwe relatie?

Ja/Nee

Indien jouw vader een nieuwe relatie heeft, hoe is momenteel jouw band met de nieuwe partner?Heel slecht Heel goed
 Bij deze laatste twee vragen van dit onderdeel gaat het erom of jij het gevoel hebt dat er een ouder schuld draagt aan de scheiding.**10. Mijn vader/moeder heeft er voor gekozen om weg te gaan.**Helemaal niet Heel erg
 Kun je jouw antwoord kort toelichten?
.....**11. Ik neem het mijn vader/moeder kwalijk dat hij/zij mij in de steek gelaten heeft.**Helemaal niet Heel erg
 Kun je jouw antwoord kort toelichten?
.....

Onderdeel E: Actie vragenlijst

Hieronder staan uitspraken van mensen over acties. Geef alsjeblieft aan in hoeverre deze uitspraken op jou van toepassing zijn.

Stellingen:	Sterk mee oneens		Sterk mee eens		
1. Mensen zijn zelf verantwoordelijk voor ellende in hun leven	O	O	O	O	O
2. Het maakt mij kwaad als anderen geen rekening houden met mijn gevoelens	O	O	O	O	O
3. De wereld is betekenisvol en rechtvaardig	O	O	O	O	O
4. Als iemand geen fooi achterlaat, dan is dat omdat hij of zij geen extra geld wilt uitgeven	O	O	O	O	O
5. Bij conflicten is er altijd iemand die erop aanstuurt	O	O	O	O	O
6. Sterfte door ziekte wordt veroorzaakt door de leefstijl van mensen	O	O	O	O	
7. Als een vriend langs loopt zonder gedag te zeggen, dan ga ik ervan uit dat hij me niet heeft gezien	O	O	O	O	O
8. Je moet altijd controleren of je genoeg geld terug krijgt in een winkel, want mensen zijn vaak niet eerlijk	O	O	O	O	O
9. Als mensen geen antwoord geven op mijn vraag, dan ga ik ervan uit dat zij mij negeren	O	O	O	O	O
10. Negatieve gebeurtenissen overkomen mij vaak zonder dat ik hier controle over heb	O	O	O	O	O

Onderdeel F: Jijzelf

Hieronder staan uitspraken over hoe jij jezelf ziet. Geef alsjeblieft aan in hoeverre deze uitspraken op jou van toepassing zijn.

Stellingen:	Sterk mee oneens			Sterk mee eens	
1. Over het algemeen ben ik heel tevreden	☐	☐	☐	☐	☐
2. Soms denk ik dat ik waardeloos ben	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ik heb het gevoel dat ik een aantal goede eigenschappen heb	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ik kan veel dingen net zo goed als de meeste andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ik heb niet veel om trots op te zijn	☐	☐	☐	☐	☐
6. Zeker is dat ik me af en toe nutteloos voel	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ik ben de moeite waard, minstens net zoveel als anderen	☐	☐	☐	☐	☐
8. Ik wou dat ik mezelf wat meer kon respecteren	☐	☐	☐	☐	☐
9. Alles bij elkaar ben ik geneigd mezelf een mislukking te vinden	☐	☐	☐	☐	☐
10. Ik heb een positieve houding ten opzichte van mezelf	☐	☐	☐	☐	☐

Onderdeel G: Jouw emotionele leven

De volgende stellingen gaan over hoe jij je emotionele leven ervaart. Wil je van de volgende uitspraken aangeven in hoeverre die op jou, zoals jij de laatste tijd bent, van toepassing zijn?

Stellingen:	Sterk mee oneens			Sterk mee eens	
1. Vaak voel ik mij in de steek gelaten	O	O	O	O	O
2. Ik mis mensen om mij heen	O	O	O	O	O
3. Ik mis een echt goede vriend of vriendin	O	O	O	O	O
4. Ik mis gezelligheid om mij heen	O	O	O	O	O
5. Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt	O	O	O	O	O
6. Ik ervaar een leegte om mij heen	O	O	O	O	O

Onderdeel I: Eventuele opmerkingen

.....

.....

.....

Dit is het einde van de vragenlijst.

Hartelijk dank voor jouw medewerking!

Met vriendelijke groet,

Janida Krol